

Radikalna kriminologija — kriminologija vsakdanjega življenja

Zoran Kanduč*

Kriminologija vsakdanjega življenja (KVŽ) se ukvarja s pojavi, ki ogrožajo temeljne človekove dobrine: zdravje (»stanje popolnega telesnega, duševnega in družbenega blagostanja«), življenje (pravica do življenja implicira pravico do neogibnih pogojev za življenje), možnost svobodnega razpolaganja s svojim časom, s svojim telesom in svojimi dejavnostmi, varnost pred grabežljivimi, nasilnimi, oblastišelnimi, izkoriščevalskimi in zatiralskimi posamezniki in skupinami, možnost rasti in samo-udejanjanja ipd. Njeno izhodišče ni kaznivost, marveč nevarnost oziroma škodljivost, opredeljena v luči radikalnega političnega imaginarnega, ki ga zgoščeno povzema geslo francoske revolucije *libérté, égalité, fratérnité*. KVŽ izhaja iz radikalnega izročila družboslovne misli. Zato je zanjo človek, njegova rast, moč in razvoj, merilo vseh stvari, hkrati pa je zavezana analizi družbenih razmer, ki individua pohabljaajo odtujujejo, razčlovečujejo in razkrajajo. Radikalna analiza je zato neogibno tudi kritika individualiziranja oz. personaliziranja družbenih problemov. Za KVŽ je ključni kriminalnopolitični problem moč, ki je zelo različno razporejena med družbenimi skupinami in segmenti. Moč je glavni razlog, da ostajajo številni nadvse škodljivi pojavi, npr. strukturno nasilje (zadovoljevanje potreb nekaterih na račun nezadovoljenih potreb drugih), gospodarski, politični kriminal ipd., ne samo neinkriminirani ali nepreganjani, temveč pogosto dojeti kot nekaj »normalnega« ali »neproblematičnega«.

Ključne besede: radikalna kriminologija, kriminologija vsakdanjega življenja, uporaba moči, vrednote.

UDK 343.9.01

1.

Je kriminologija (že) znanost? Kaj je njen predmet? Na čigavi strani je? Komu ali čemu služi? Odgovorov na tovrstna vprašanja je na pretek. Polje kriminologije je namreč že do te mere prepredeno z raznolikim teoretskim rastlinjem, da se često zazdi, da na njem ne bi moglo zrasti nič pretresljivo novega ali svežega. Celo poklicni kriminolog bi se bržčas znašel v zadregi, če bi moral izčrpno naštetii kaleidoskopski spekter smeri, ki se neprenehoma vpisujejo v krog njegovega strokovnega interesa. Produkcija paradig, razlag, vrednostnih izhodišč je tolikšna, da je malone ni več mogoče dohajati. Teorije se nalagajo druga na drugo. Vsaka se opira na »svoja« dejstva in jih seveda tudi pojasnjuje iz »svojega« zornega kota. Zato jih je pravzaprav nemogoče izkustveno ovreči. Vsaka poleg tega dodaja še »svoja« kriminalnopolitična priporočila. Razlogi (ne)priljubljenosti posameznih teorij so različni. Le redko so strogo znanstveni. Zelo pogosto se skrivajo v spremenjenih družbenih razmerah. To ni nič nenavadnega. Kriminologi pač ne živijo v slonokoščenih stolpih, četudi bi si nekateri morda to želeli. Nemalokrat utegne ravno zaradi določenih osebnih izkušenj neka teorija postati »nezadostna«, »zastarela«, druga pa polna pomena in razlagalne moči.

Pojem zločin je v osnovi kriminoloških razmišljanj. Kriminologi ga opredeljujejo različno.

* Zoran Kanduč, mag. prava, raziskovalni sodelavec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana.

Nekateri se postavljajo na (kazensko)pravno, drugi na sociološko gledišče. Nekateri se opirajo na »pozitivno« veljavni vrednostno-normativni sistem, drugi pa izhajajo iz njegove kritične (pre)interpretacije. Ob rešitvi sta na nek način nezadostni. Prav zato se radikalna kriminologija ne bi smela zadovoljiti niti z »uradno« opredelitvijo niti z antitetično kritiko, ki bi »legalni« pojem zločina samo nadomestila z nekim »drugim«, »drugačnim« — dozdevno »ustreznejšim«. Kritika se mora, nasprotno, dotakniti polja predpostavk, znotraj katerega je sploh mogoče artikulirati tezo in antitezo. Zato je potrebno preseči sam pojem zločin, ne pa iskati zgolj njegovo boljšo opredelitev. Zločin je namreč pojmovno povezan s kaznijo. Je škodljivo ravnanje, še več, krivično, in sicer v tolikšni meri, da storilec celo po mnenju »nezainteresiranega in nepristranskega tretjega« zasluži kazen. Sama zasluženost seveda še ne implicira logično nujno najstva kazni, zakaj vselej je možno razmišljati tudi takole: »Saj vem, da bi bila kazen zaslužena in pravična, vendar se mi — kot moralnemu subjektu — upira, da bi na eno zlo odgovoril z drugim, dasiravno — s pravnega gledišča — nimata enakega vrednostnega predznaka.« Ker je kazen skrajno boleč poseg v posameznikovo življenje, je lahko kaznivo zgolj ravnanje, ki ravno tako skrajno ostro zareže v življenje žrtve. Kazniva so potemtakem samo najbolj škodljiva izmed škodljivih ravnanj. Zato je pojem zločin oziroma kaznivo dejanje logično nujno zelo ozek. Vsaj teoretično. V praksi žal vanj prepogosto stlačijo vsakovrstno bagatelo. Drugi omejitveni dejavnik je pojem subjektivna

odgovornost. Predvsem iz teh dveh razlogov je pojem zločin preozek za opredelitev predmeta kriminologije.

Če izhajamo iz pojma kaznivo dejanje — ne glede na to, ali bi izbrali »uradno« ali katero izmed »kritičnih« različic —, malone neogibno zaidemo v paradokšno slepo ulico. Izmuznejo se nam ravno najbolj nevarni pojavi. Pojavi, ki (za razliko od zločinov) še zdaleč niso zgolj sporadični dogodki, marveč malone stalno prisotni v vsakdanjem življenju velike večine ljudi: ravno zato so tako zelo problematični, celo bolj od kaznivih dejanj *stricto sensu*. Nemara bi jih, s kančkom ironije, lahko celo označili za »zločine vsakdanjega življenja«, a zgolj v metaforičnem pomenu in le zavoljo morebitnih retoričnih učinkov (da bi z nekoliko nabreklo jezikovno obliko podčrtali njihovo nevarnost oz. škodljivost).

2.

Misel, ki jo želimo razviti v nadaljevanju, je naslednja. Da bi bila kriminologija znanstvena, mora biti radikalna. Da bi bila radikalna, mora zajeti pojave, ki najbolj boleče prizadevajo vitalne dobrine ljudi v njihovem vsakdanjem življenju. Od tod njeno ime: kriminologija vsakdanjega življenja (KVŽ). V svoj predmet vključuje tudi zločine, vendar so slednji le del nevarnih pojavov. KVŽ — za razliko od drugih smeri znotraj radikalne kriminologije — ne izhaja iz redefinicije pojma kaznivo dejanje. Schwendingerja¹ npr. izenačujeta zločin s kršitvijo človekove pravice. Mislim, da tovrstno podvajanje ni potrebno, saj bodisi zožuje zamisel o človekovih pravicah bodisi razširja pojem kaznivo dejanje do malone absurdnih razsežnosti. Izhodišče KVŽ je pojem **nevarnost**.

Nekaj je nevarno, če je škodljivo. Škodljivo pa je, če ogroža ali poškoduje neko dobrino (oz. vrednoto). Bolj ko je dobrina dragocena, večja je škodljivost oz. nevarnost tistega, kar jo utegne prizadeti. Odločilno vprašanje se torej glasi: škodljivo za koga? Za vladajoči razred? Za ohranjanje obstoječega sistema neenakosti in neekvivalenc? Za vzdrževanje razmerij podrejanja, zatiranja in izkoriščanja? Za to ali ono institucijo? Bistvo radikalne analize je, da skuša pojem nevarnost opredeliti z vidika človeka oz. človeštva kot takega. Radikalna »drža« namreč zahteva — tega nas je naučil že Marx —, da se

stvari lotimo pri njenem korenu. Koren za človeka pa je človek. Škodljivo je, kar je škodljivo za človeka. Dobro je, kar je dobro za človeka.² Ne moremo vedeti, kaj je za nekoga dobro, če ne poznamo njegove narave.³ Narava je tudi za posameznika nekaj objektivnega. Zato se lahko zmoti glede tega, kaj je v njegovem interesu. Subjektivni interes ne sovпада nujno z objektivnim. Cena zmote (beri: nemoralnega življenja) utegne biti zato precejšnja: nevrose, psihosomatske motnje, borderline simptomi, občutja krivde, z dolgočasnost, občutek, da življenje »nima smisla«, nemoč, heteronomna odvisnost od tega ali onega velikega in močnega drugega...

Za radikalno kriminologijo je človek merilo vseh stvari.⁴ Nedvomno je danes takšno stališče utopično, smešno, naivno, otroče itd. Ravno zato se mi zdi ustrezno. Mar ni v današnjem času najbolj nevarno prav trezno, na zdravem razumu utemeljeno razmišljanje in delovanje? Pomislimo le na človeško katastrofo, ki se je zgodila in se še dogaja na teh vročih balkanskih tleh. Mar ni vsa ta absurda morija navsezadnje povsem racionalno sredstvo za doseganje ciljev določenih vladajočih skupin? Cevi topov se še niso dodobra ohladile, a se vsi že razglašajo za zmagovalce. Povsem upravičeno. Porazene so predvsem podržene, eksploatirane in zatirane množice na vseh (sprtih) straneh. Njim namreč ostajajo — navzlic ceneni državotvorni simboli, zgodovinski fantazmagoriji in plitvim frazam o »demokraciji« — predvsem trda dejstva vsakdanjega življenja. Ubiti, pohabljeni, pregnani sorodniki, prijatelji, otroci... Porušene ali požgane hiše. Bedno, dolgotrajno in utrudljivo delo za borno mezdo (v kapitalističnem sistemu gospodarjenja). Občutek strahotne ne-

² To misel je nemara najbolj jasno izrazil Spinoza: »Z dobrim bom mislil tisto, o čemer za gotovo vemo, da nam je v prid. (...) Z vrlino in močjo mislim isto... (...) Dobro in slabo imenujemo tisto, kar koristi ali škoduje ohranitvi naše biti, se pravi, kar večja ali manjša, krepi ali slabi našo zmožnost delovanja. (...) Ker um ne zahteva ničesar protinaravnega, zahteva potemtakem, naj vsakdo ljubi samega sebe, naj išče svojo korist, kolikor je res korist, in si prizadeva za vsem, kar v resnici vodi človeka k večji popolnosti... (Spinoza, s. 268, 274).

³ »Če želimo vedeti, kaj je za psa koristno, moramo temeljito preučiti pasjo naravo. Te narave se ne da deducirati iz principa koristnosti. Če to načelo uporabimo na človeka, ... se moramo najprej lotiti človeške narave nasploh, nato pa narave, ki se spreminja v vsakem zgodovinskem obdobju.« (Marx, v navedbi Fromm, s. 37).

⁴ Prim. Friedrichs, s. 45—49.

¹ Glej Schwendingers, s. 132—135.

moči in brezperspektivnosti. »Lastni« represivni aparati države, ki jih je treba baje neprestano posodablјati in dopolnjevati z vedno bolj izpopolnjenimi morilskimi napravami, celo v času, ko so cele plasti prebivalstva porinjene v sramotni objem revščine. Etnično čisti voditelji, ki jim obljublјajo le »solze in znoj«. Poniževalno sporočilo vladajoče ideologije: »Na svetu si zato, da trpiš, da se odrekaš, da živiš skromno in vzdržno, da se zadovoljiš z malim, da svoje potrebe odgovorno in razumno omejiš na **minimum**, da se sprijazniš z vlogo poslušnega stroja, ki naj — po modrih navodilih ekonomistov, psihologov dela in politikov — predvsem **pridno** dela in ustvarja blaginjo. Na svetu si, da uvidevno sprejmeš svojo usodo, ki je tako ali tako nekaj nujnega, da slediš priporočilom ekspertov, ki, mnogo bolje od tebe, vedo, kaj je družbeno koristno in zaželeno. Na svetu si, da pozabiš nase, na svojo srečo in radosti, da garaš kot črna živina in svojo bedo dojameš kot nekaj krepostnega, dobrega, vrednega. Skratka, na svetu si, da bi bil **hlapec**. Tebi v prid je, da to čimprej in pravilno razumeš.«

Govoriti o človeku v času, ko so vse oči uprte v rojevanje nacionalnih držav in v reševanje gospodarskih problemov?! Blasfemija brez primere. Kdo bi se ubadal s tako trivialnimi problemčki, ko pa je treba postoriti toliko važnejših stvari: spremeniti himno, grb, zastavo in uniforme, preimenovati ulice, preurediti vojsko in policijo, zarisati nove meje...? Riniti v ospredje človeka, ko je vrednota vseh vrednot, (immanentni) bog vseh bogov učinkovitost gospodarstva?! Neenakosti in neekvivalence, razmerja odvisnosti in podrejanja, krivična porazdelitev družbenih bremen, množične viktimizacije, izzivanje in vodenje vojaških operacij, grobo izkoriščanje, kršitve človekovih pravic, vse to (in še marsikaj drugega) je dobro, če je dobro za **gospodarstvo**. Človek naj stisne zobe, potrpi, pohlevno uboga premetene in pogumne voditelje (zlasti zdaj, ko si jih sam izbira), trdo dela (ali uvidevno čaka na zaposlitev), lega pod tanke ali jih upravlja, ubija in se pusti ubijati. Predvsem pa naj moli, saj je očitno, da lahko upa na odrešitev šele v onostranstvu. Tu in zdaj so važnejše druge stvari. **Vrednota** je odrekanje, vdanost v usodo, mirno prenašanje krivic, ubogljivost. Z eno — cankarjansko — besedo: hlapčevstvo.

Za radikalno analizo je dobro to, kar je v objektivnem interesu človeka, kar povečuje nje-

govo moč,⁵ samostojnost, neodvisnost, kar omogoča aktualizacijo njegovih potencialov, »bistva« oz. narave, kar zadovoljuje njegove potrebe. Dobro je, kar omogoča zdravo življenje: »polno telesno, duševno in družbeno blagostanje« (Statut Svetovne zdravstvene organizacije). Dobro je, kar omogoča več svobode, ki je sama nekaj celostnega. Ni je mogoče skrčiti na to ali ono »bistveno« razsežnost. Človek ne more biti svoboden le v enem (npr. političnem) oziru in hkrati nesvoboden v drugem (npr. ekonomskem). Vidikov eksistence ni mogoče ločevati, tako kot ni mogoče ločevati razuma, čutnosti, občutkov in volje. V tem smislu bi seveda lahko opredelili tudi pojem škodljivosti.

Škodljivo je vse, kar ovira človekov samorazvoj, zdravo življenje, kar omejuje njegovo življenje, aktualizacijo njegovih čutnih, čustvenih in razumnih moči in zmožnosti. Človek je družbeno bitje. Zato je škodljivo vse, kar ohranja pri življenju krivična družbena razmerja, neenakosti, neekvivalence in neenakopravnost ljudi, izkoriščanje, podrejanje ali zatiranje, zadovoljevanje potreb nekaterih na račun nezadovoljenih potreb drugih. Škodljivo je tudi tisto, kar ljudem preprečuje, da bi zaznali škodljivost pojavov, ki ogrožajo njihove vitalne dobrine. Pa tudi tisto, kar jih spodbuja k pasivni, apolitični in resignirani »drži«, ki pohlevno sprejema obstoječe stanje krivic in nesvobode.

3.

Radikalna analiza potemtakem v prvem koraku redefinira problemsko polje. Pojma škodljivost seveda ni mogoče opredeliti objektivno ali vrednostno nevtralnno. Radikalna kriminologija ni neprizadeta in nepristranska. Je na strani izkoriščanih, zatiranih, tistih, katerih temeljne človekove pravice so kršene. S tem niso mišljene samo pravice, ki so priznane s pozitivno-pravnimi predpisi, saj ti pogosto določajo zgolj nekaj kompromisni minimum. Gre predvsem za

⁵ »Kaj je dobro? — Vse, kar v človeku poviša občutek moči, voljo do moči, moč samo. Kaj je slabo? — Vse, kar izvira iz slabosti. Kaj je sreča? — Občutenje tega, da moč raste, da je odpor premagan. (...) Življenje samo mi velja za instinkt rasti, trajanja, kopičenja sil, moči: kjer manjka volja do moči, gre za propadanje. (...) Dejavnost, h kateri sili instinkt življenja, ima dokaz, da je prava dejavnost, v slasti... (Nietzsche, s. 272, 273, 275, 280.)

pravice⁶ do zdravja, elementarnih pogojev eksistence (hrane, obleke, stanovanja), varnosti (zlasti pred grabežljivimi, nasilnimi, oblastiteljnimi, zatiralskimi posamezniki), prostega časa (beri: samodoločujoče dejavnosti), pravično razporejenega družbeno koristnega dela (potrebne za produkcijo osnovnih življenjskih potrebščin in udobja) ipd. Radikalna kriminologija je na strani tistih, katerih najvažnejše dobrine so tako pogosto poteptane v vsakdanjem življenju. Ne z nekim sporadičnim zločinom, ki se tu in tam »zgodí« v življenju družbe, temveč z »zločini«, ki so malone stalnica vsakdanjega življenja ogromnega števila ljudi. Ti paradoksní »zločini« vsakdanjega življenja niso nič skrivnostnega, nedosegljivega, zavitega v tančico famoznega »temnega polja«. Dogajajo se tu in zdaj. Vsakdo jih lahko vidi. Treba je le opazovati. Opazovati utrujene, nejevoljne obraze ljudi, ki jih dovažajo ali odvažajo z delovnega mesta. Opazovati naporno in dolgotrajno delo v tovarnah, pisarnah, na deloviščih, v rudnikih... Obiskati dispanzer medicine dela. Vstopiti v vojašnice. Pomisliti, kakšen je zrak, ki ga vdihavamo, voda, ki jo pijemo, hrana, ki jo uživamo, narava, ki nas obdaja. Predočiti si prizore revščine na eni strani in slaboumnega potrošništva na drugi. Vživetí se v usodo nekoga, ki je primoran plačevati oderuško najemnino za uporabo stanovanja. Nazorno si predstavljati zatohlo enoličnost, poniževalno enoumje in absurdno utesnjenost skrotovičene gmote pripetljajev, ki se imenuje tudi »vsakdanje življenje normalnega odraslega delavca-potrošnika«. Spomniti se pustošenj imperializma, kapitalizma, rasizma, nacionalizma in drugih srhljivih -izmov. Itd.

Radikalna kriminologija je prizadeta spričo kričečih družbenih krivic, spričo morja neenakosti, neekvivalenc, ki ustvarjajo družbo neenakopravnih državljanov. Prizadeta je zaradi izkoriščanja, podrejanja in zatiranja ljudi (žensk, otrok, mladostnikov, delavcev, pripadnikov najrazličnejših manjšin itd.) Prizadeta je spričo tolikšnih primerov flagrantne kraje življenja, samodoločujoče dejavnosti, časa, svobode, zdravja. Stvar je še toliko bolj resna, ker gre za dobrine, ki ne tvorijo nečesa, kar človek ima, temveč nekaj, kar on je. Njihove poškodbe so ireverzibilne. Izgubljenega časa ni mogoče povrniti, neizživetega življenja ni mogoče nadomestiti z nekakšno odškodnino. Pravo (še zlasti kazensko) je

tu povsem nemočno. Lahko edinole tolaži, toda njegova tolažba se ne more znebiti grenkega priokusa. Življenje, zdravje, sreča, radosti, ugodja, užitki, možnost samostojnega razpolaganja s svojim časom, svojim telesom in svojo dejavnostjo, prijazni medčloveški odnosi, očiščeni bebave tekmovalnosti, sovraštva, ljubosumja in sumničavosti, vse to preprosto nima cene. Te vrednote so tako pomembne, da jih niti ne bi smeli zaupati v varstvo samo prava. Zlasti kazensko pravo je na tem področju zelo okoren, počasen in nezanesljiv varuh, njegova zamotana dogmatska mreža pa povsem neustrezna ob živopisni raznolikosti vsakdanjega življenja.

Radikalna kriminologija opredeljuje pojem škodljivosti v vrednostni optiki političnega imaginarnega, ki ga še najbolj zgoščeno izraža slovito geslo francoske revolucije: *égalité, liberté, fraternité*. V tej zvezi je seveda potrebno razlikovati različne — razmeroma avtonomne — vrednostne razsežnosti. Moralni vidik se nanaša na svobodo individua pri uresničevanju njegovih človeških zmožnosti. Pravni problem je nepopolna, krivična družba, »merjena« s stališča ideala: družbe — v vseh možnih ozirih — enakopravnih državljanov. Religiozna dimenzija nastopa v zvezi z idealom bratske skupnosti, utemeljene na ljubezni in spoštovanju dostojanstva vsakega njenega člana. Vsako izmed omenjenih vrednostnih sestavin človeškega fenomena je mogoče politizirati. To je po drugi strani celo potrebno, če so in *concreto* omenjene vrednote neupoštevane. Zahtevo za njihovo varstvo je mogoče oblikovati na različne načine. Laclau in Mouffe⁷ govorita, denimo, o projektu radikalne demokracije, Schwendingerja⁸ o radikalni zamisli o človekovih pravicah itd. Bistvo radikalnega političnega imaginarnega je, da razširja egalitarno-ekvivalentno logiko v vse odseke družbenega tkiva, da se zoperstavlja vsem oblikam podrejanja, izkoriščanja in zatiranja. V tem smislu boja za spoštovanje človekovih pravic ni mogoče ločiti od boja zoper logiko kapitalistične akumulacije, poblagovljenje, birokratizacijo in homogenizacijo družbenega življenja.

Takšno vrednostno izhodišče omogoča radikalni kriminologiji, da kritično osvetli vrsto škodljivih pojavov, ki so se tradicionalno izmikali kriminologiji, čeravno pogosto povzročajo človeško bedo in ljudem onemogočajo realizacijo

⁷ Prim. Laclau-Mouffe, s. 143—157.

⁸ Prim. Schwendingers, s. 136—138; Quinney, s. 188—191.

⁶ Glej Schwendingers, s. 133—134; Shichor, s. 192—194.

njihovih potencialov. Iz nakazanega zornega kota je mogoče kritično preučiti tudi »pozitivne« sisteme morale, prava in religije. Izhodišče je vprašanje: *cui bono?*

4.

Za čigavo dobro? To vprašanje je že od nekdaj prepoznavni znak radikalne analize. S stališča avtoritativnega vrednostno-normativnega sistema je neko ravnanje dobro, če je v skladu z veljavno normo, ali slabo, če ji nasprotuje. V kritični optiki pa je odločilno vprašanje, v čigavem interesu je normirano ravnanje. Zato tudi pravna država ne more biti nevprašljiva vrednota. Spoštovanje »pravil igre« ni nujno dobro. Vprašati se je treba, kdo jih je postavil in v čigavo korist? Navsezadnje bi tudi življenje v koncentracijskem taborišču lahko skrbno normativno regulirali, nato pa pobijali in trpinčili ljudi v skladu s »pravili igre«. Nič ni lažjega od ravnanja v skladu s pravili, ki jih — zavoljo svoje moči — sam postavljaš, interpretiraš in uporabljaš.

Fromm v tej zvezi razlikuje univerzalne in družbeno imanentne norme.⁹ Cilj prvih je rast in razvoj človeka, druge pa so potrebne za delovanje in obstoj družbeno-zgodovinsko specifičnega načina dela in življenja. Vsaka družbena skupina si namreč prizadeva, da bi bila značajska struktura njenih članov taka, da bi si želeli storiti tisto, kar v danih razmerah morajo storiti: hrabrost je, denimo, cenjena v družbi vojščakov tako kot storilnost v sodobni industrijski družbi. Problemi nastopijo tedaj, ko je družba organizirana na tak način, da so norme, nujne za njen obstoj, v protislovju z normami, ki so nujne za najpopolnejši razvoj njenih članov. To se utegne pripetiti zlasti v družbah, v katerih privilegirane skupine izkoriščajo preostale člane. Ideologija take družbe bo seveda skušala zanikati obstoj kakršnihkoli protislovij. V ta namen bo skušala prikazati norme, potrebne za delovanje obstoječe družbene strukture, kot univerzalne, tj. kot najstvo izpeljano iz samega bistva človekovega bivanja in potemtakem postavljeno v interesu vseh. Protislovje med družbeno imanentnim in univerzalnim vrednostno-normativnim sistemom bo obstajalo tako dolgo, dokler človeštvo ne bo ustvarilo družbe, v kateri bodo interesi družbe istovetni

z interesi članov. Dotlej pa bodo zgodovinsko pogojene družbene nujnosti v nasprotju z univerzalnimi eksistencialnimi potrebami posameznika. Naloga ideologije je, da to boleče protislovje zakriva, znanost pa ga nasprotno razgalja. Bolj ko bo družba zares človeška, tj. bolj ko jo bo vodila predvsem skrb za polni razvoj vseh njenih članov, manjša bo vrzel med družbeno imanentnim in univerzalnim.

Zgled univerzalne norme je, denimo, prepoved ubijanja. To je norma, ki je racionalno¹⁰ razložljiva in katere avtoriteta je zato nesporna. Tega pa ne bi mogli povsem brez zadržkov reči za pravico do lastnine. Le-ta je prav gotovo nekaj nasilnega in nevzdržnega, kolikor utrjuje in pogloblja obstoječe neenakosti in neekvivalence med ljudmi, dovoljuje nekaterim, da živijo v zapravljenem izobilju, medtem ko drugim primanjkuje najosnovnejših življenjskih potrebščin. Nasilna je, kolikor dopušča izkoriščanje, podrejanje in zatiranje ljudi. To misel je na zelo preprost način izrazila Angela Davis, nekdanja voditeljica Črnih panterjev, militantne organizacije ameriških črncev: »Pravi zločinci v tej družbi niso tisti, ki ždijo v zaporih po državi, marveč oni, ki so ljudem pokradli bogastva sveta.«¹¹ Lastninska pravica je tudi nasilna, kolikor nekaterim omogoča, da kujejo dobiček na račun stiske drugih, npr. tistih, ki nimajo svojega stanovanja. Problematična je tudi pravica do dedovanja, saj omogoča mnogim, da se ognejo delu. V Britaniji prihaja npr. okoli dve tretjini milijonarjev iz bogatih družin.

Koncept dolžnosti je bil — kot opozarja B. Russell —¹² historično vzeto, sredstvo, s katerim so oblastniki prepričevali podrejene, naj raje delajo za interese svojih gospodarjev kot za svoje lastne. Številni radikalni kriminologi so se zato lotili preučevanja interesne podlage zakonov.¹³ V tej zvezi se običajno vsiljuje nekaj značilnih vprašanj. Kdo ustvarja zakone? Kdo ima od njih koristi? Kdo krši zakone? Kdo je prijet, obsojen ali kaznovan? Čemu kršiti zakon? Čemu vsiljevati zakon? Vendar pa ob tem ne smemo pozabiti, da je normativni sistem simbolna struktura, v kateri je odsotnost neke prvine prav tako pomembna kot prisotnost kake druge. Moč se odraža tudi v nesprejetih zakonih. Odraža se tudi v stanju obče pravne zavesti, ki ne »opazi« kričečih družbenih krivic ali pa jih

¹⁰ Prim. Freud (a), s. 348—349.

¹¹ cit. po Taylor et al., s. 27.

¹² Russell, s. 96—97.

¹³ Prim. npr. Chambliss-Mankoff, Kolko, Pearce.

⁹ Glej Fromm, s. 219—224.

ocenjuje kot nekaj docela »normalnega« ali celo »pravičnega«.

Zlasti psihoanaliza je opozorila na nevezdržno nečlovečnost veljavne družbene morale: »Če neka kultura ni presegla stanja, v katerem je za zadovoljevanje potreb določenega števila njenih članov potrebno zatiranje drugih, nemara večine, kar je značilno za vse sodobne kulture, je povsem razumljivo, da gojijo zatirani silovito sovraštvo proti kulturi, ki jo omogočajo s svojim delom, a so deležni premajhnega deleža njenih dobrin. (...) Povsem nepotrebno je reči, da kultura, ki tolikšno število ljudi pušča nezadovoljene, nima možnosti, da bi se trajneje obdržala, niti si tega ne zasluži.«¹⁴ Sporočilo psihoanalize je še vedno aktualno. Zlasti v zvezi s spolnostjo je pokazala, da nje tlačenje vodi v nevroze, prispeva k oblikovanju »dobrih« slabičev, izgubljenih v množici, ljudi, ki so neizvirni, nesamostojni, sramežljivi, bojzljivi, manipulabilni itd.¹⁵ Reich,¹⁶ denimo, meni, da je tlačenje spolnosti, spolne (biološke, življenjske, produktivne) energije eden pglavitnih vzrokov iracionalnega ravnanja ljudi, njihovih vsakodnevni norosti, pripravljenosti, da se vojskujejo (praviloma na strani svojih zatiralcev)... Zatiranje naravne, zlasti genitalne spolnosti paralizira posameznikovo upornost, zakaj vsako zoperstavljanje avtoriteti sproži tesnobo, občutja krivde, strah pred kaznovanjem ipd. Rezultat je individuuum, ki je prilagojen za življenje v avtoritativnih družbenih razmerjih in pripravljen spokojno prenašati svojo bedo in vsakodnevna ponižanja. To je posameznik, ki ga je strah svobode in čigar miselnost je konservativna in reakcionarna. Seksualna represija je zato v veliko pomoč politični reakciji, saj po eni strani »proizvaja« pasivnega in apolitičnega individua, po drugi strani pa ustvarja v njegovi osebnostni strukturi potrebo, da aktivno podpira avtoritativno družbeno ureditev.

Vprašanje **cuí bono** je potrebno zastaviti tudi v polju religije. Od kod govori? Ali se postavlja na stran zatiranih ali zatiralcev? Kristus je bil, denimo, zelo odločno na strani podrejenih razredov, zoperstavljen vladajočim razredom in religiozni hierarhiji svoje dežele.¹⁷ Njegov evangelij je razglas enakosti, ljubezni, neskončne vrednosti **sleherne** osebe, ki ne sme poklekniti pred nikomer, pred nobenim drugim človekom, pred

nobeno močjo, niti pred bogom. »Oče«, o katerem govori Kristus, namreč ni vsemogočno in vsevedno bitje, ki vzbuja strah. Ni »radikalni drugi«, ki ga teoretizira R. Otto.¹⁸ Ni človeku superiorno bitje, ki bi od njega zahtevalo ubogljivost in samoprezir. Od človeka pričakuje le ljubezen: »Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe.« Kristusov nauk je zato nevaren — močnim in bogatim, saj se zoperstavlja vsaki moči, zatiranju in podrejanju. Kristus je bil človek iz mesa in krvi, človek iz ljudstva, ki je živel med reveži in bil tudi sam reven. Njim je razglasil dobro vest o osvoboditvi, ljubezni in enakosti. Verjel je v svoje ideje in bil usmrčen s strani takratne oblasti. Ni se oblačil v posebna oblačila, ni gradil razkošnih cerkva, zase ni zahteval bogastva, da bi z njim krepil svojo moč, ni se družil z diktatorji, vojaki, zatiralci ali bogataši, ki se nočejo odreči svojih privilegijev in vrniti revežem, kar jim je bilo odvzeto.

Religija se kajpak lahko postavi tudi na stran oblasti, bogatih, zatiralcev in izkoriščevalcev. Zgodovina je glede tega več kot poučna. V takih primerih seveda nimamo več opraviti s teorijo in prakso osebne in družbene osvoboditve, ampak preprosto z ideologijo dominacije, moči in tlačenja. Njena družbena funkcija je tedaj reakcionarna, njeni učinki nevarni, škodljivi, celo sovražni človekovemu razvoju (in, kajpada, tudi duhu evangelija). Religija je v tem primeru oblika sakralizacije obstoječih razmerij gospodarstva. Sredstva, ki jih uporablja v ta namen so mogočna in zelo učinkovita.¹⁹ Da bi podčrtala razliko med svetim (superiornim) in profanim (inferiornim) in vcepila ljudem strahospoštovanje do cerkvenih avtoritet, uporablja številne simbole (posebna oblačila, prstane, križe...), ritualizirano liturgijo, stereotipno scenografijo. Pogosto se zateka k animizmu (»za vsakim naključjem je skrita božja namera«). Da bi si zagotovila prevlado, zbuja v ljudeh občutja krivde, obljublja neskončne radosti posmrtnega življenja v raju in grozi z večnim trpljenjem v peklu. Njeni hierarhi vsiljujejo drugim svoje videnje sveta, svoje nespremenljive resnice, svojo moralo (ki nema lokrat sakralizira moralo vladajočega razreda). Ta morala, nadalje, pogosto upravičuje pravico do lastnine, povečuje historične institucije gospodarstva (npr. družino), podpira tradicionalno vlogo ženske, podrejenost

¹⁴ Freud (a), s. 322.

¹⁵ Prim. Freud (b), s. 23.

¹⁶ Glej Reich, s. 18—24.

¹⁷ Širše Lutte 1989, s. 122—131.

¹⁸ Prim. Otto.

¹⁹ Prim. Allport, Godin, Paloutzian, Lutte 1987, s. 189—192.

otrok, v polje seksualnosti vnaša nečloveške, toge in neživljenjske norme. Cerkveni funkcionarji se pogosto vmešavajo v državne zadeve, največkrat zato, da bi si na ta način utrdili svoje privilegije, premoženje in moč.

5.

Vold²⁰ nekoliko zagrenjeno ugotavlja, da so v kriminologiji sporna celo nekatera elementarna dejstva (npr. to, ali revni storijo več kaznivih dejanj kakor bogati). Za kriminologijo vsakdanjega življenja ugotavljanje dejstev ni problematično. Opira se na dobro znana dejstva, zlasti na tista, ki jih razgrinjata sociologija in psihologija, pa tudi na tista, ki so del občega izkustva ljudi določene družbe.

KVŽ ponuja na nek način zgolj posebno paradigmo, poseben pogled na nekatera družbena dejstva. Značilnost njenega Gestalta je, da izhaja iz radikalne tradicije znotraj kriminologije, pa tudi znotraj humanističnega polja. Schwendingerja²¹ zelo jasno zarišeta temeljno dilemo, pred katero se znajde kriminolog: braniti obstoječo družbeno ureditev ali varovati človekove pravice. Vendar problem človekovih pravic ni le v varstvu. Najprej jih je treba definirati. Izčrpnega spiska seveda ni mogoče napraviti. To niti ni potrebno. Izhajati pa je treba iz zares temeljnih dobrin: življenja, zdravja, elementarnih pogojev eksistence (hrana, obleka, stanovanje, varnost pred grabežljivimi, nasilnimi in oblastišelnimi posamezniki in skupinami ipd.), prostega časa, pravično razporejenega dela ipd. Prva je seveda pravica do življenja, do časa, do samodoločujoče dejavnosti, do možnosti svobodnega upravljanja s svojim telesom in opravili. Nato pravica do neogibnih pogojev bivanja, stanovanja, hrane, obleke, varnosti, zdravstvene pomoči ipd. Schwendingerja več kot upravičeno poudarjata, da na te nujne pogoje eksistence ne smemo gledati kot na nekakšno nagrado, privilegij ipd. To so dobrine, do katerih ima človek pravico.

Danes bi marsikdo tako razmišljanje označil kot demagoško. Pa ni. Ni niti utopično, saj gre za pravice, ki bi jih človeštvo lahko spoštovalo že zdaj. Sodobne metode proizvodnje, znanstvena organizacija delovnega procesa, moderna tehnika, ogromno delovne sile prav gotovo dopuščajo pravičnejšo porazdelitev količine dela,

nujnega za naše bivanje.²² Živimo v nori družbi, v kateri so nekateri prezaposleni do te mere, da je prizadeto njihovo duševno in telesno zdravje, drugi so brezposelni (kar zopet ustvarja specifične travme in stiske), tretji opravljajo povsem nekoristna ali celo škodljiva opravila (npr. vojaška industrija), četrti pa uživajo v blaženostih brezdelja. Takšno stanje je preprosto nevzdržno. Je eden največjih epicentrov »zločinov« vsakdanjega življenja, »zločinov«, ki ogromnemu številu ljudi kradejo čas, energijo, zdravje in druge dragocene prvine njihove eksistence.

V zvezi z izhodiščem radikalne analize, ki (re)definira družbeno problematičnost nekega pojava v luči človekovega razvoja, je seveda potrebno dodati še nekaj kritičnih opazk. Začnimo z Adornovo: »Človek je ideologija razčlovečenja.«²³ Njen poudarek spominja na Marcusejevo²⁴ kritiko Sartrovega eksistencializma. Ta namreč »pozablja« na razlike med razredi in kategorijami ljudi, na konkretni družbeni proces, ki posameznikom še zdaleč ne odmerja enakega deleža (ne)svobode. Zato ga Marcuse označi kot ideologijo o svobodni konkurenci, svobodni iniciativi in enaki priložnosti za vsakogar. Njena implikacija je, da lahko vsakdo »transcendira« dane razmere (ne glede na to, kako neugodne so) in izpelje svoj načrt.²⁵ V vsakdanjem življenju so stvari žal dosti bolj surove. Beseda »človek« se tu — kot ugotavlja Jacoby²⁶ — pogosto nanaša na psihično in fizično pohabljene moške in ženske. Odločilno je, da s premikom pozornosti na »človeka« ne izgubimo izpred oči materialnih in družbenih pogojev, ki individua pohablja, razčlovečujejo, odtujujejo in razkrajajo. Če nas zanima zgolj bolečina, trpljenje posameznika, nečloveške prvine njegovega »bivanja« ali »sebstva«, v bistvu podpiramo nečloveške razmere, ki botrujejo njegovi stiski. »Pozaba« njene družbene pogojenosti namreč ustvarja iluzijo, da je mogoče sleherni problem odpra-

²² Več o tem Russell, s. 97—99; Gorz, s. 116—118; Tronti, s. 280—284.

²³ Adorno, s. 80.

²⁴ Glej Marcuse, s. 323—324.

²⁵ »Fabianska« kriminologija je opozarjala ravno na odsotnost enakih priložnosti v širši družbi. »Fabianizem« si je zato prizadeval ustvariti enake možnosti za vse, in sicer s postopnim odpravljanjem najbolj kričečih primerov gmotne neenakosti. Njegova temeljna pomanjkljivost je — kot opozarjajo britanski kritični kriminologi — domneva, da je mogoče vzpostaviti resnično meritokratsko družbo, ne da bi preobrazili lastninska razmerja.

²⁶ Glej Jacoby, s. 125—127.

²⁰ Glej Vold, s. 340—341.

²¹ Glej Schwendingers, s. 138; Greenberg, 9—10.

viti izključno z lastnim naporom, kot da bi imeli opraviti zgolj z drobcem umazanije na sicer bleščeče čistem umivalniku.

Radikalna kriminologija mora zato izpostaviti zlasti družbene vzroke pohabljenosti ljudi. Družba je mnogo več od medčloveških odnosov. Ni samo struktura interakcij ali množica ljudi, ki so medsebojno povezani v skupinah ali družinah. Je subjektiven in objektivni sistem: določena je z delovanji ljudi, ki jih po drugi strani tudi sama določa. Družba se vpisuje v neposredne medsebojne odnose v družini, šoli, na delovnem mestu... Laing in Cooper²⁷ sta, denimo, izvore shizofrenije umestila v družino. Vendar pa je družina zgolj posredujoča spremenljivka: je mučitelj, ki je tudi sam žrtev nekega še bolj okrutnega mučitelja. KVŽ išče nevarne pojave v vsakdanjih življenjskih položajih. Vendar ne sme pozabiti, da so le-ti v marsičem vpeti v zgodovinsko dinamiko, predvsem pa družbeno določeni.

Kriminalna politika je bila doslej v glavnem oblikovana tako, kot da kriminaliteta ne bi bila v bistvu družbeni problem, se pravi problem, ki korenini v družbi.²⁸ Usmerjena je bila malone izključno zoper posameznika. Vzroki zla so zgolj v njegovi notranjosti. Zato ga je treba kaznovati (kot da bi bila odgovornost samo individualna), zdraviti, resocializirati ipd. Radikalna analiza ne nasprotuje individualni odgovornosti, pomoči posameznikom, ki se znajdejo v stiski. Daleč od tega. Vendar vse to ni dovolj. Radikalna teorija se mora zato zoperstaviti ideološkimi poskusom individualiziranja ali personaliziranja družbenih problemov. Opozoriti mora na njihovo družbeno pogojenost. Prav na ta način se nemara najbolj izostreno pokaže iluzoričnost pričakovanj, da bi bilo mogoče zgolj s kaznovalno-terapevtskim aparatom doseči vidnejše uspehe v razvpiti »vojni zoper kriminaliteto«.

Seveda poznamo tudi nekaj (resda maloštevilnih)²⁹ kriminalnopolitičnih poskusov, usmerjenih na družbene determinante negativnih pojavov. Vendar pa so bili vsi zaustavljeni, ko so trčili ob zid interesov in vrednot vladajočega razreda. Tako se je pokazalo, da je ključni kriminalnopolitični problem pravzaprav moč. Klasična kriminologija je, začuda, povsem prezrla

²⁷ Prim. Laing, s. 95—96; Cooper, s. 34—36.

²⁸ O podobni pomanjkljivosti zdravstvene politike: Jervis, s. 36—40; o družbeni vsebini prometnih nezgod in »nesreč« pri delu, Jacoby: s. 351—352.

²⁹ Prim. Vold, s. 351—352.

očitno dejstvo, da sestoji družba iz razredov, skupin in segmentov z zelo različnim obsegom moči. Kriminologija konflikta je to razsežnost družbenih razmerij ponovno postavila v ospredje, radikalna teorija pa skuša osvetliti zlasti njene strukturne vire. Pojav diferencialne moči nima enakega pomena v vseh odsekih kriminalnega polja. Najvažnejši je na področju kriminalitete belega ovratnika, zločinov močnih, »strukturnega nasilja« (tj. zadovoljevanja potreb nekaterih na račun nezadovoljenih potreb drugih, ki so običajno celo v večini), zločinov brez žrtve, organizirane kriminalitete itd. Osrednji kriminalnopolitični poudarek klasične šole je v tem, da naj bo kazen tolikšna, da bo na razumno bitje delovala odvračevalno: »stroški« zločina morajo zato preseči njegove »dobičke«. Če kje, potem bi morala tako zasnovana kriminalna politika delovati ravno v poslovnem svetu. Poslovneži so namreč preračunljivci **par excellence**. Zato bi moralo kazensko pravo na področju gospodarstva požeti fantastične uspehe. Dejansko pa jih ne, in sicer predvsem zaradi izredne (že kar nezaslišane) moči poslovnežev v sodobni družbi, zaradi katere marsikatera škodljiva dejavnost sploh ni inkriminirana, če pa že je, jim represivni aparat pogosto ne more ali pa tudi noče³⁰ stopiti na prste.

Za KVŽ je fenomen moči pomemben še v nekem drugem oziru. Skupine, ki imajo moč, lahko — ob izdatni pomoči množičnih občil in drugih ideoloških aparatov države — v malone odločilni meri določajo pojmovanja in predstave o tem, kaj je zločin, kaj je krivično, nevarno, škodljivo, protipravno, kakšna je stereotipna podoba zločinca, kaj je normalno, koristno ali zaželeno. To je najbolj zahrbtni način družbenega nadzorovanja in zato tudi najhujši kriminalnopolitični problem KVŽ. Pojme, predstave, stališča in vrednote močnih namreč v precejšnji meri sprejemajo tudi drugi segmenti družbe, s čimer jim podarjajo **avtoriteto**, ki jim omogoča v prvi vrsti zasledovanje lastnih interesov, večje zakamufliranih v nevtralnem avro občosti.³¹ Družbeno nadzorovanje (in z njim obstoječe

³⁰ W. Sutton, profesionalni ropar bank, zelo sočno izrazi bistvo problema: »Drugi, ki so obtoženi, da so poneverili na stotine tisočev dolarjev državnega denarja, dobijo samo pismo kakega odbora v Washingtonu, ki jih vljudno naproša, naj se zglasijo, da bi se o vsem pogovorili. Mogoče je to pravica, vendar je človeku, kakršen sem jaz, vse to precej nejasno.« (cit. po Clinard, s. 266)

³¹ Širše o tem Quinney 1970, s. 312.

stanje gospostva, izkoriščanja, nesvobode, neenakosti in neekvivalenc) se tako opira predvsem na »zdravi« razum. S tanki, pendreki, uniformami in drugimi potrebščinami represivnih aparatov države je treba plašiti le tiste posebneže, ki ne »razumejo« ali pa nočejo »razumeti«. Veliki večini ljudi ta ceneni cirkus ni potreben, saj jim že njihov »zdravi« razum pove, kaj je »prav«, »normalno«, »krivično«, »nemoralno«, »nedopustno« itd.

»Zdravi« razum tako meni, da je »prav«, da ima manjšina v svojih rokah večino družbenega bogastva, da obstajajo izredne razlike v dohodkih ljudi (in glede na to tudi v njihovi moči). »Zdravi« razum sprejema etiko, po kateri moraš trdo delati, čeprav gre del tvojega dela za vzdrževanje brezdelja drugih. B. Russell³² opozarja, da bi bila bržkone še danes večina britanskih mezdnih delavcev dejansko ogorčenih, če bi jim predlagali, da kralj(ica) ne bi imel(a) večjega dohodka kot fizični delavec. »Zdravi« razum meni, da je »normalno«, da se ogromno ljudi še vedno izčrpava v delu, čeravno bi bilo mogoče z znanstveno organizacijo produkcije vzdrževati sodobno populacijo v precejšnjem udobju z majhnim delom delovnih kapacitet sodobnega sveta. »Zdravi« razum pravi, da je »koristno« izdelovati in kupovati orožje, zidati vojašnice, obnavljati strelišča, plačevati eksperte, da učijo mlade morilskih veščin. »Zdravi« razum spoštuje »zakon in red«, zato ga ne razburi zahteva cerkve po »vrnitvi« premoženja. »Zdravi« razum bržčas podpira tudi tradicionalno vlogo ženske, podrejenost otrok in mladostnikov. Revščina, oderuške najemnine za uporabo stanovanja, beda vsakodnevnega življenja gromozanskega števila ljudi na tem svetu in kopica drugih podobnih pojavov pa so stvari, ki ne kalijo njegovega notranjega miru.

»Zdravi« razum je prvovrstni kriminalnopolitični problem KVŽ. Osvetliti ga je treba v družbenem kontekstu:³³ upošteva značajsko strukturo ljudi, izredno homogenost vladajoče ideologije, vsakodnevno zahrbtno indoktrinacijo, ki jo izvajajo množični mediji, izjemno učinkovito družbeno nadzorovanje, osredinjeno na delovnem mestu itd. Naloga KVŽ ni zgolj ugotavljanje dejstev. Dejstva, s katerimi se ukvarja so obče znana. Problematična je njihova vrednostna interpretacija. Področje vrednostnega presojanja je namreč pravi Avgijev hram, po katerem straši

vrh vsega še fantom relativizma in nihilizma. Tu se odpira delovno področje KVŽ. Njena naloga je večplastna. Predvsem mora pokazati, v čem je bistvo posameznih vidikov vrednostne presoje. Naloga morale, denimo, ni dušiti življenje, izražanje, povnanjanje človekovih čutnih, čustvenih in razumnih moči, niti podrejanje drugih ali vsiljevanje nečloveških pravil. Morala ni antiteza svobode. Prav obratno. Moralni problem je neizživeto življenje, vse tiste družbene in osebne prvine, ki tlačijo življenjsko energijo in človekove virtualne (z)možnosti. Problem prava so družbene neenakosti in neekvivalence, neenakopravnost ljudi: dokler obstajajo takšna razmerja, je dvoumno govoriti o pravni državi — krivična družbena razmerja so vselej nekaj protipravnega in jih je treba že zato odpraviti. Religiozni problem je družba, ki ni utemeljena na bratstvu, enakosti in spoštovanju dostojanstva sleherne osebe tega sveta. Religiozni problem je navsezadnje nemoč človeka, ki se klanja različnim, tudi cerkvenim avtoritetam ali nekakšnemu vsemogočnemu, strah vzbujajočemu bogu. Religiozni problem je človek, ki ne ljubi samega sebe, ki se prezira in je pripravljen svojo največjo dobrino, življenje, žrtvovati za nekaj, kar to življenje presega, npr. za finančni uspeh, ki je postal že imanentni bog tega sveta. Religiozni problem je heteronomni subjekt, odvisen od neke superiorne moči zunaj njega oz. nad njim. Itd.

6.

Poglejmo, *grosso modo*, nekaj najbolj kričečih problemov KVŽ. Na prvem mestu je delo. Delo kot prisilna, drugotno določena heteronomna dejavnost. Delo, ki je kot prodaja (beri: kraja) časa dobro ali slabo predvsem glede na to, koliko z njim zaslužimo. Delo, ki je — tako za meznega delavca kot za delodajalca — le sredstvo za zaslužek, ne pa dejavnost, ki je sama sebi namen. Delo, ki je zanikanje svobode. Sociologi³⁴ ugotavljajo, da je za večino ljudi delo dolgočasno in nezanimivo. Pogosto je vir odtujenosti in izkoriščanja. Povzroča strese, duševne probleme, poklicne bolezni, kronična stanja — telesnega ali duševnega — nezdravja. Iz dela izvirajo razrvanost živcev, zaskrbljenost, prebavne motnje. Delo krade življenjske sile in lepoto, krivi hrbtenice. Zaradi dela so ljudje izčrpani. Kaj naj

³² Glej Russell, s. 96.

³³ Širše Young, s. 78—82.

³⁴ Pregledno Haralambos, s. 244—245; prim. še Lafargue, s. 50—60.

počne utrujen in nejevoljen delavec s svojim prostim časom? Saj mu preostane samo pasivno, bebavo »razvedrilo«: buljenje v govorečo in pojočo škatlo, umik v to ali ono omamo... Delo zato določa celo izrabo prostega časa. Sicer pa je tega zelo malo: pot na delo (drenjanje na avtobusu, čakanje v prometnih zamaških, iskanje parkirnega prostora), osemurno delo (včasih nadure), pot domov, nakupovanje, gospodinjska opravila... Ali delavcu, potem ko opravi vsakodnevno tlako, sploh še ostane kaj časa zase, za dejavnosti, ki jih ne bi počel samo za denar, temveč zato, ker so mu všeč, ker se v njih izraža, potrjuje, razvija, krepi itd.? Delo je lahko torej izjemno škodljivo. Ovira razvoj interesov, zmožnosti, osebnosti. Krade čas, v katerem bi bil lahko človek gospodar svojega telesa in svojih opravil. Krade življenje. Krade zdravje. Neusmiljeno. Dan za dnem. Leto za letom. Pušča ti le toliko, da se naješ, napiš, odpočiješ, malo pozabiš na vsakodnevni pekel, nato pa ponovno isti ubijajoči ritem. Enoličnost, sivina, ponavljanje kretenj, besed, hitenje, vznemirjanje, živčnost, strah pred šefom (beri: izgubo službe). Zaradi dela so ljudje napeti, razdraženi, agresivni, zavistni, tekmovalni, neprijazni. Javna vprašanja jih ne zanimajo. Njihova življenjska arena je majhna.

Ali si (še) lahko predstavljate grozo, ki bi preplavila mladega človeka, ko bi mu nazorno in brez slepomišljenja predočili poniževalno, suženjsko, nečloveško in neživljenjsko prihodnost, ki ga čaka v odraslem svetu dela? Grozo pred monotono, otrdele, dolgočasno in absurdno »usodo«, na katero je obsojen, če želi ne živeti, marveč zgolj preživeti. To je nekaj nevarnega, ne pa bagatela, ki plaši odrasle: kraje avtomobilov, televizorjev, deviz in podobnih »dobrin«. Tu gre za krajo življenja, časa, zdravja, energije, sreče (Reich piše, da je srž življenjske sreče spolna sreča: kaj to pomeni za ljudi, ki so primorani cele dneve preždeti po tovarnah, kasarnah, pisarnah in drugih krajih »zločinov« vsakdanjega življenja?). Tu je v igri kraja tvoje lastne biti, edinega, kar je zares tvoje. Seveda tu kazensko pravo nima kaj početi. In bolje je tako. Stvari so preveč resne, da bi mu jih zaupali. Priporočilo KVŽ se zato glasi: osvoboditi čas, dati ljudem več življenja, skrajšati delovnik, pravičneje razdeliti družbeno neogibni kvantum koristnega dela za produkcijo osnovnih življenjskih potrebščin in udobja slehernega člana človeške

družbe. Moderna tehnika, znanost in ogromne delovne kapacitete človeštva to dopuščajo.

Naslednja stvar je revščina.³⁵ Mnogi kriminologi so dokazovali vzročno zvezo med revščino in kriminaliteto. Toda revščina je že kot taka (ne glede na njene vezi s kriminalom) nevarnejši in resnejši problem od »uradne« kriminalitete. Biti reven namreč pomeni marsikaj: opravljati najbolj prezirana, umazana, naporna, zdravju škodljiva dela (ki so vrh tega še najslabše plačana); biti brez družbene moči — večni poraženec v tekmi z drugimi; živeti v najbolj opustošenih soseskah, v onesnaženem okolju, v slabem stanovanju; biti med najbolj izpostavljenimi žrtvami pouličnega kriminala; imeti slabo (ali nikakršno) zdravstveno pomoč. Revni otroci živijo v neugodnem domačem okolju, deležni so manjše spodbude staršev. Rezultat je slabši uspeh v šoli, se pravi opravljanje monotonih, slabo plačanih del, se pravi zopet revščina. Revščina prinaša odvisnost od morebitne benevolence drugih, od države blaginje, dobredelnih ustanov itd. Revščina implicira predvsem ujetost v past revščine: živeti celo življenje v bedi in to bedo prenesti še na otroke. Zato je eden najhujših »zločinov« vsakdanjega življenja. Bolno je, da se ljudje zvečine ne zmemimo za tolikšno število žrtev po celem svetu. Največkrat se jim pomaga le v meri, da ostajajo še naprej revni. V osnovi skrbi zanje je sočutje, usmiljenje, človekoljubje. Plemenita in žal redka čustva. Toda človek ima pravico do elementarnih potrebščin. To je ena najbolj elementarnih pravic. Revščina je toliko bolj absurдна in nedopustna v času, ko se ogromno sredstev daje za oboroževanje in ko živi mnogo ljudi v gmotnem izobilju. Dokler je na svetu revščina, je vsako bogastvo ukradeno.

Naslednji problem so razlike v bogastvu, dohodku in moči. V zadnjem času tudi pri nas opazamo nastajanje in utrjevanje izrednih socialnih razlik. To je pač zgolj en vidik opevane »evropeizacije« družbe. V »svetem« zahodnem svetu so te razlike celo večje in nič ne kaže, da bi se kmalu zmanjšale. Nekateri kritiki³⁶ menijo, da je v Britaniji 72% bogastva v rokah 10% najbogatejših (pri čemer večina bogatih pridobi premoženje z dedovanjem). Socialne razlike predstavljajo pravni problem, saj spreminjajo formalno enake pravice v neenako-

³⁵ O različnih opredelitvah revščine Haralambos, s. 142—145.

³⁶ Glej Moore, s. 44.

vredne, s čimer postavljajo bogate in revne v neenakopravne položaje. Ker so pravni problem, so tudi politični problem, saj so nerešeni pravni problemi *eo ipso* politični. So tudi moralni problem, kolikor ustvarjajo stanje, v katerem nima vsakdo možnosti, da bi svobodno razvijal svoje potencialne. Navsezadnje pa so tudi religiozni problem, saj ne vodijo v bratsko družbo, utemeljeno na ljubezni in solidarnosti.

Pozornost KVŽ si zaslužijo tudi razmerja podrejanja, izkoriščanja in zatiranja. Zgledov zanje žal ne manjka. Pomislimo na delo v nečloveških razmerah, ki pogosto ne zadošča niti za preživetje. V Britaniji je, denimo,³⁷ v 40 % revnih družin vzdrževalec redno zaposlen. Če je približno 2,75 milijonov vzdrževalcev iz gospodinjstev, prizadetih z revščino, zaposlenih, bi bilo precej cinično zatrjevati, da so revni samo lenuhi. Poseben problem je nadalje plačevanje oderuških najemnin zasebnikom (nemalokrat za stanovanje, ki jim ga je podarila »družba«). Prostor nam ne dopušča, da bi na tem mestu načeli podrejenost žensk, otrok in mladostnikov.³⁸

To so le nekateri žgoči problemi KVŽ. Ker gre za resnično nevarne pojave, zgolj reaktivna kriminalna politika ni dovolj. Radikalna politika mora biti **aktivna**. Njeni nosilci ne morejo biti samo državni organi, niti kak kvazi privilegirani zgodovinski Subjekt (npr. delavski razred). Njeni nosilci so lahko le tisti ljudje (najbrž predvsem mladi), v katerih svet odraslih še ni zatrl življenja, želje po svobodi, čuta za pravičnost, »drže«, ki priznava dostojanstvo, enakopravnost in svobodo **slehnemu** članu družbe. Ljudje, ki jim je tuja suženjska etika dela, infantilno klanjanje tej ali oni »avtoriteti«, slaboumno potrošništvo, odrekanje življenju, da bi si lahko kupili najnovejši model te ali one stvari, realno, simbolno ali imaginarno nasilje, strah pred svobodo, uživanjem in samodoločujočo dejavnostjo. Ljudje, ki se jim gnusi tekmovanje za čim večji kos pogače in moči nad drugimi in bi jim bilo zato ljubše živeti v družbi enakopravnih članov, med katerimi so zoprne zadeve, potrebne za (skupno) življenje, pravično porazdeljene.

7.

Povzemimo. KVŽ redefinira pojem nevarnosti (in s tem škodljivosti). V njeni optiki je videti večina t.i. »uradne« kriminalitete prava baga-

³⁷ Moore, s. 113.

³⁸ Obširno Lutte 1987, s. 11—29.

tela (izjema so kazniva dejanja zoper telo, zdravje ipd.). Če primerjam »kazniva« dejanja, o katerih beremo v časopisih pod rubriko kronika, z vestmi na »uglednih« straneh, se mi vse skupaj zazdi kot slaba šala. Mrtvi, ranjeni, pohabljeni. Pregnani z domov. Porušene, požgane hiše. Zastrupljeni medčloveški odnosi. Strahotna človeška in gmotna škoda. Kraja stoletja, ki se evfemistično imenuje tudi »preoblikovanje« družbene lastnine, »denacionalizacija« (pomislimo na škandalozno zahtevo Cerkve po vrnitvi premoženja, npr. gozdov), »privatizacija« ali kako drugače. Vratolomni podvigi »iznajdljivih« (beri: grabežljivih) poslovnežev. Razprodaja družbenega premoženja (npr. stanovanjskega fonda). Zapravljanje denarja za vojaščino in druge oblike potratnosti državnih organov. Prelaganje bremen na najšibkejšo družbene segmente. Brisanje skoraj polstoletne zgodovine. Razpihovanje etničnega sovraštva. Indoktriniranje z idejami, ki ljudi pomirjajo z danim stanjem, zaradi česar jih je Marx upravičeno označil kot »opij ljudstva«, Freud pa kot »iluzije«. So vsa ta nevarna dejanja delo »uradnih« kriminalcev? Tistih, ki jih kot divje zveri zapiramo v posebne rezervate? Globokoumna razglabljanja o pravični kazni bi zato prej sodila v domišljjski spis kakega srednješolca, zakaj v realnem svetu niso nič drugega kot ideološko cvetje, ki krasi utečeno delovanje kaznovalnega stroja in morda blaži družbeno vest. Prav nobene koristi ne vidim v tem, da bi oblastizeljne in grabežljive politike, pohlepne poslovneže, cerkvene hierarhe, ki so jih zamikali prostrani gozdovi in druge »ugledneže« ožigosal kot »prave zločince«. Niso problematični oni, temveč pasivne množice, ki resignirano prestajajo svojo bedo in so se celo pripravljene bojevati za svoje tlačitelje. Mar ne bi bilo najbolje pozabiti na kazensko pravo in odpraviti karceralni sistem, saj zelo slabo varujeta temeljne človekove dobrine? Poleg tega pa odvrata pozornost ljudi od zares škodljivih pojavov, od pravih vzrokov njihove bede in »zločinov«, ki jim grenijo vsakdanje življenje (tako zelo, da se tega pogosto sploh ne zavedajo: nekako tako kot Gidov junak v **Močvirjih**, ki »ne more potovati«, ki »živi v stolpu, obdanem z močvirjem«, ki »ni nezadovoljen s svojim življenjem, temveč je celo vesel, da lahko gleda na barje«, ki sploh ne čuti vklenjenosti v ječo lastne eksistence...).

Radikalna kriminalna politika izhaja iz podmene, da ni korenite družbene spremembe brez

spremembe človeka. V tem oziru sta še zlasti pomembna — kot je opozarjal že Fenichel³⁹ — vzgoja in izobraževanje. Mlade ljudi bi bilo treba pravočasno posvariti pred »zločini« vsakdanjega življenja. Nazorno in razumljivo bi jim morali predočiti pogubne posledice represivne (spolne) morale, suženjske etike dela in slepega podrejanja družbenim »avtoritetam«. Namesto mučnega privajanja na konformistično sprejemanje discipline, značilne za svet dela, na servilizem, heteronomno razmišljanje in obnašanje, bi si morali vzgojitelji in pedagogi prizadevati razvijati pri svojih »klientih« avtonomno »držo«, ki bo znala reči »ne!« vsakomur, ki bi jih želel prepričati, da je bistvo življenja v zanikanju lastne sreče, radosti in užitkov, v trpljenju ali hlapčevski ponižnosti; vsakomur, ki bi jih želel prepričati, da so interesi lastne nacije vredni več od interesov človeka oz. človeštva; vsakomur, ki bi od njih zahteval, naj se v imenu ne vem kakšnih idealov odpravijo pobijati nedolžne

³⁹ Glej Jacoby 1986, s. 86.

ljudi. Danes je zelo udobno udrihati čez Miloševića, Tuđmana in druge protagoniste jugoslovanske tragedije, zlasti, če ne živiš v Srbiji ali na Hrvaškem. Toda vsa ta gospoda, ki je toliko časa brenkala — ob požrtvovalni asistenci svojih lakajev v javnih občilih — na nacionalistična čustva (»oni tam vam kradejo užitek, mi tu vam ga bomo vrnili«), si vendarle (v glavnem) ni okrvavila lastnih rok. Njihove bolestne zamisli so izvajali drugi, »patrioti«, »požrtvovalni služabniki svojega naroda«, »lojalni državljani svoje države«, ogromno »odraslih, odgovornih in razumnih« ljudi. To je tisto, kar je najbolj zaskrbljujoče: večno konformistična čreda ovac, ki naivno in slepo sledi svojim »vodjem«, »očetom naroda«, »vojskovodjem« itd. Zaskrbljujoče je tudi to, da se le redkim to dejstvo zdi zaskrbljujoče. Ogromni večini še vedno zažarijo oči, ko jih pokliče Mati-Domovina-Nacija, ne glede na to, kaj hoče od njih, in ne glede na to, kdo nastopa v njenem imenu. Slasti incestuozne združitve se je očitno šila težko ubraniti.

LITERATURA

- Adorno, T. W.: **Žargon pravdnosti**. Ljubljana, CZ 1972.
- Allport, G. W.: **The Individual and His Religion**. New York, Macmillan 1959.
- Chambliss, W. J. and Mankoff, M.: **Whose Law? What Order?** New York, John Wiley & Sons 1976.
- Clinard, M. B.: **Sociology of Deviant Behavior**. New York, Reinhart & Winston 1974.
- Cooper, D.: **The Death of the Family**. Harmondsworth, Penguin 1972.
- Friedrichs, D. O.: **Radical Criminology in the United States: An Interpretive Understanding**. V: Inciardi, J. A.: **Radical Criminology — The Coming Crises**. London, Sage Publications 1980, s. 35—61.
- Freud, S.: **Budučnost jedne iluzije**. V: **Budučnost jedne iluzije**. Zagreb, Naprijed 1986, s. 313—364. (a)
- Freud, S.: »Kulturni« seksualni moral i moderna nervoznost. V: **Budučnost jedne iluzije**. Zagreb, Naprijed 1986, s. 7—31. (b)
- Fromm, E.: **Čovjek za sebe**. Zagreb, Naprijed 1966.
- Godin, A.: **Psicologia dell'esperienza religiosa**. Brescia, Queriniana 1983.
- Gorz, A.: **Devet tez za bodočo levico**. V: **Boj proti delu**. Ljubljana, KRT 1985, s. 109—121.
- Greenberg, D. F.: **Crime and Capitalism**. New York, Mayfield Publishing Company 1981.
- Haralambos, M.: **Uvod u sociologiju**. Zagreb, Globus 1989.
- Jacoby, R.: **Družbena amnezija**. Ljubljana, CZ 1981.
- Jacoby, R.: **Potiskivanje psihoanalize**. Beograd, Radionica SIC 1986.
- Jervis, G.: **Kritički priručnik psihijatrije**. Zagreb, Stvarnost 1978.
- Kolko, G.: **The Triumph of Conservatism**. New York, The Free Press 1963.
- Laclau, E., Mouffe, C.: **Hegemonija in socialistična strategija**. Ljubljana, Partizanska knjiga 1987.
- Lafargue, P.: **Pravica do lenobe**. V: **Boj proti delu**. Ljubljana, KRT 1985.
- Laing, R. D.: **The Politics of Experience**. Harmondsworth, Penguin 1967.
- Lutte, G.: **Psicologia degli adolescenti e dei giovani**, Bologna, Mulino 1987.
- Lutte, G.: **Dalla religione al vangelo**. Rim, Kappa 1989.
- Lynch, M. J.: **A Primer in Radical Criminology**. New York, Harrow and Heston 1986.
- Marx, K.: **Kapital**. Ljubljana, CZ 1961.
- Moore, S.: **Sociologija**. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče 1991.
- Nietzsche, F.: **Antikrist**. Ljubljana, Slovenska matica 1989, s. 271—353.
- Otto, R.: **Il Sacro**. Milano, Feltrinelli 1966.
- Paloutzian, R. F.: **Invitation to the Psychology of Religion**. Glenview, Scott and Foresman 1983.
- Pearce, F.: **Crimes of the Powerful**. London, Pluto Press 1978.

30. Quinney, R.: **The Social Reality of Crime**. Boston, Little Brown 1970.
31. Quinney, R.: Crime control in capitalist society: a critical philosophy of legal order. V: Taylor, I., Walton, P., Young, J.: **Critical Criminology**. London, Routledge & Kegan Paul 1975, s. 181 do 202.
32. Reich, W.: **Spolna revolucija**. Zagreb, Naprijed 1985.
33. Russell, B.: Brezdelju v čast. V: **Boj proti delu**. Ljubljana, KRT 1985, s. 93—108.
34. Shichor, D.: Some Problems of Credibility in Radical Criminology. V: Inciardi, J. A.: **Radical Criminology**. London, Sage Publications 1980, s. 191—212.
35. Schwendinger, H., Schwendinger, J.: Defenders of Order or Guardians of Human Rights? V: **Critical Criminology**. London, Routledge & Kegan Paul 1975, s. 113—146.
36. Spinoza, B.: **Etika**. Ljubljana, Slovenska matica 1988.
37. Tonti, M.: Delavci in kapital. V: **Boj proti delu**. Ljubljana, KRT 1985, s. 169—292.
38. Vold, G. B. and Bernard, T. J.: **Theoretical Criminology**. Oxford, Oxford University Press 1979.
39. Young, J.: Working-class criminology. V: **Critical Criminology**. London, Routledge & Kegan Paul 1975, s. 63—94.

Radical criminology: the criminology of everyday life

Zoran Kanduč, L. L. M. Research Assistant, Institute of Criminology at Faculty of Law, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana, Slovenia.

The criminology of everyday life is concerned with the phenomena which threaten basic human good: health (»a state of complete physical, mental and social well-being«) life (the right to life implies a right to conditions indispensable for life); the possibility of making free use of one's own time, body and activities; protection against predatory, violent, exploiting, oppressing and power-hungry individuals and groups; a possibility for personal growth and self-realization, etc. The criminology of everyday life does not take as its starting point acts which are punishable but rather those which are dangerous or harmful as defined in the light of radical political thought, which is condensed in the slogan of the French Revolution: *liberté, égalité, fraternité*. This criminology arises from the radical tradition of the social sciences. For this reason, a man, his growth, power and development is the measure for all things. At the same time,

radical theory has to analyze social conditions which mutilate, alienate, dehumanize and disintegrate the individual. Consequently, radical analysis is inevitably also a criticism of the individualization and personalization of social problems. The point which is crucial for the criminology of everyday life is the problem of power which is unevenly distributed among social groups and segments. Power is the principal reason why numerous highly dangerous phenomena, for example, structural violence, economic and political crime, etc. remain not only uncriminalized or non-prosecuted, but often also perceived as something »normal« or »unproblematic«.

Key words: radical criminology, criminology of everyday life, use of power, values.

UDC 343.9.01